

Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Исторически факултет

Катедра „Нова и съвременна история”

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане
на образователна и научна степен „доктор”

**ОСНОВНИ АСПЕКТИ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ И
ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ „ЯПОНИЯ-
ЕО/ЕС”
(1990-2006)**

Докторант:
Ива Йосифова Венкова

Научен консултант:
Проф. д. и. н. Христина Мирчева

София, 2012 г.

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита от катедра „Нова и съвременна история” при Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Дисертацията се състои от увод, три глави и заключения в обем от 513 машинописни страници; списък на използваните документи и извори и на научна литература и периодичен печат.

1. Обща характеристика на дисертационния труд

Темата е посветена на развитието на политическите и икономическите отношения между Япония и ЕС след края на Студената война и в началото на XXI век. Тази тематика **придобива актуалност** по следните причини:

Първо, след Втората световна война Япония и страните от Европейска общност се превръщат във водещи сили в рамките на световната икономика. **Второ**, през последните години на Студената война икономическата значимост на Япония предопределя нарастването на европейския интерес към състоянието на отношенията с Япония, която се възприема като застрашителен конкурент от Европейската общност. Противоречията с Япония се поставят и в по-широкия контекст на комплексните отношения в триадата „Япония-Западна Европа-САЩ”. **Трето**, в политическата сфера краят на конфронтацията Изток-Запад извежда на преден план нови проблеми в японската и европейската политика на сигурност, а широкообхватните промени в сигурността на европейския континент и процесът на създаване на Европейски съюз привличат вниманието на Япония. **Четвърто**, промените след края на Студената война се отразяват върху военнополитическата обвързаност на Европа и Япония със САЩ и тласкат Япония и ЕС да търсят нови формули за външнополитическата си роля. **Пето**, икономическата динамика на Източна Азия поставя въпроса за отношенията на ЕС с Япония в по-широк регионален план и привлича европейския интерес към развитие на отношенията с региона. **Шесто**, в условията на глобализация на международната икономическа и политическа система в началото на XXI век се очертават все по-сложни взаимоотношения между ЕС и източноазиатския регион, а в отношенията Япония-ЕС възникват комплексните проблеми на глобалния международен ред. Възниква необходимост от изследване на взаимодействията между Япония и ЕС в обстановката на нарастващото глобално влияние на новите икономически сили. **Седмо**, връзките и взаимоотношенията между Япония и ЕС по-рядко са обект на внимание в научните среди, а посветените на тях разработки се съсредоточават върху определени аспекти или теми на отношенията. В

наличната научна литература се води дебат за съдържателността на двустранните отношения, за тяхното естество и постижения. Поради това е особено важно обобщеното историческо изследване в политическата и икономическата сфера.

Главните научни цели на настоящата дисертация са:

1. Да се открият, изследват и анализират основните проблеми, приоритети и характеристики на политическите и икономическите отношения между Япония и ЕС след края на Студената война, в контекста на новите реалности и новите тенденции в японската външна политика и в процесите на европейска интеграция;

2. Да се дефинират ключови моменти в развитието на двустранните връзки и да се анализират външнополитическите концепции, които се налагат в рамките на отношенията между Япония и ЕС;

3. Да се анализират и систематизират в развитие и периоди връзките и взаимодействията между политическите и икономическите отношения и тяхното влияние върху общата динамика на отношенията;

4. Да се проследи и анализира развитието на взаимните представи за двустранното сътрудничество, както и значението на ЕС за японската външна политика и мястото на Япония в процеса на формиране на европейска външна политика;

5. Да се анализират факторите, оказващи влияние върху състоянието и развитието на отношенията през отделните исторически периоди; да се дефинира влиянието на Япония и ЕС на международната сцена в началото на XXI век и да се определят основанията за съществуването на стратегическо партньорство.

В настоящата дисертация се анализират предимно **политическите и икономическите взаимоотношения** между Япония и ЕС в разглеждания период. Редица други сфери на отношенията остават извън нейния предмет на изследване или се засягат бегло.

За отправна точка на изследването се приема края на Студената война, тъй като промените в международната обстановка дават тласък на нови насоки в развитието на отношенията Япония-ЕС и допринасят за развитието на политическите основи на двустранния диалог. Доминиращите проблеми в икономическите отношения през втората

половина на 80-те години остават актуални и в началото на 90-те години, но в периода след краха на „спекулативната икономика“ в Япония се развиват нови тенденции и в икономическия диалог.

Използваните методи на научно изследване са общонаучни и специфични. Основните методи включват анализ и синтез, историческа интерпертация, историко-политологически анализ, контент-анализ на източници, извори и документи.

Основните принципи на изследването са: историческа последователност при излагане, изследване и анализиране на проблемите и тенденциите в отношенията между Япония и ЕС; сравнителен и сравнително-исторически анализ на политиките на Япония и ЕС; смесен историко-политологически анализ на отношенията в контекста на теоретични виждания и интерпретации за развитието на японската външна и икономическа политика и външните отношения на ЕС.

При изследването на двустранните отношения между Япония и ЕС се прилагат различни равнища на анализ. По отделни проблеми на двустранните отношения се налага анализ на влиянието на неправителствени субекти и вътрешни групи върху развитието на отношенията, поради което в изследването се възприемат елементи от транснационалния подход. Разкриват се теории и концепции за японския политически процес, както и на тезите за реактивността на японската външноикономическа политика. При изследването на отношенията се взема предвид обстоятелството, че фактите и явленията се разгръщат на няколко равнища – междудържавно (Япония-отделни страни-членки), европейско (Япония-ЕС) и международно (взаимодействия между Япония, ЕС и държавите-членки в рамките на други форуми и международни институции).

Настоящото изследване се основава на **документални източници и научна литература** на български, японски, английски, немски, френски, испански и руски език.

Част от източниците и литературата са събрани по време на обучението на автора във Франция и Германия в рамките на магистърска програма на Европейския институт за международни изследвания в Ница (I.E.H.E.I.) през 2006-2007 г. и по време на едногодишната специализация

на автора в Токийския университет през 2007-2008 г. Някои от използваните материали са придобити по-специално от библиотеки или изследователски центрове в Берлин, Ница, Токио.

Изворовите материали обхващат преди всичко документи на Европейския съюз, на неговите страни-членки и на японските институции. Сред тях важно място заемат тези на Европейската комисия, на Съвета на ЕС, Европейския съвет, председателството на ЕС и Европейския парламент. Докладите, материалите и статистическите данни на ЕС са важен източник на информация за развитието на икономическите отношения.

Съгласуваните между ЕС и Япония ежегодни изявления и документи позволяват да се обособят границите и проблематиката на двустранния диалог и да се открият особените позиции на двете страни по актуални теми на двустранните отношения. Интерпарламентарният диалог между Европейския парламент и японската диета представлява също неразделна част от политическите контакти.

Сред документите на държавите-членки имат значение не само двустранни комуникета и заявления от срещи с представители на Япония, третиращи теми от диалога Япония-ЕС, но и документи на националните парламенти и външни министерства, някои от които дават представа за националните позиции на държавите по отделни проблеми на диалога.

Използваните японски извори включват документи на японския кабинет, на министерството на външните работи, включително на японски задгранични мисии, на министерството на икономиката, търговията и индустрията и в по-малка степен на други ведомства, в зависимост от техните компетенции за водене на външни отношения. Значение за изясняване проблемите на икономическите отношения имат и докладите на Японската организация за външна търговия (JETRO). Интересни са записите от заседанията на горната и долната камара на японския парламент (диета) на японски език, които засягат въпроси на двустранните отношения с ЕС и включват изслушвания на официални лица, а понякога и на представители на научните среди.

Речите, заявленията, пресконференциите, изказванията и аналитичните материали на европейски и японски държавници са от особено значение за разкриване на тяхното мислене и отношението им към

проблематиката на японо-европейския диалог. В това отношение могат да се посочат публикациите на европейски политици, като дългогодишния комисар по търговията сър Леон Британ, или на японски дипломати – Ютака Кавашима, Мицуро Доноваки, Такахиро Шин'йо и други.

В дисертацията се използват документи и материали, свързани с японо-европейските контакти в международни организации или организации на неправителствения сектор – ООН, СТО, Г-7/Г-8, ОССЕ, КЕДО, Европейския бизнес съвет (ЕБО), Съюза на индустриалните и работодателските конфедерации на Европа (дн. *Бизнес Европа*), Японската федерация на икономическите организации (дн. *Ниппон Кейданрен*), Японската асоциация на автомобилостроителите и други. Използвани са и голям брой официални интернет страници на европейски и японски институции – електронните страници на Европейската комисия, Европейския парламент и Съвета, на японското Министерство на външните работи, на японския парламент и други.

Изворовата база се допълва от публикации в периодичния печат на европейската, японската и американската преса. За целите на настоящата дисертация са използвани разнообразни източници от периодичния печат, включително печатни и електронни издания на британските *The Economist*, *The Independent*, *The Guardian*, германските *Die Welt*, *Der Spiegel*, френските *Les Échos*, *L'Express*, американския *The New York Times*, *The International Herald Tribune*, японския *The Japan Times* и други.

Специфичната терминология на европейските институции и интеграционни общности, използвани в дисертацията, изисква да се направят някои **предварителни уговорки и пояснения**. *Първо*, използването на наименованието Европейски съюз/Европейска общност в общи линии е съобразено с влизането в сила на Договора от Маастрихт (ноември 1993 г.). *Второ*, в дисертацията се срещат наименованията Европейска комисия (ЕК) и Комисия на ЕО. Понятието „Европейска комисия” се въвежда в употреба от ноември 1993 г. от самата Комисия. Официалното юридическо название на ЕК обаче остава „Комисия на Европейските общности” и се използва в официални документи и след тази дата. *Трето*, за удобство в дисертацията се приема условно, че под „японо-европейски отношения” се имат предвид отношенията Япония-ЕС, въпреки

по-широкия обхват на първото от двете понятия. *Четвърто*, в рамките на изследването се дават кратки обяснения за механизмите на Световната търговска организация, тъй като част от важните проблеми на отношенията Япония-ЕС се решават в контекста на СТО.

Практическата значимост на дисертацията произтича: *първо*, от възможностите, които тя предоставя за цялостен анализ на процесите и проблемите в отношенията между Япония и ЕС; *второ*, от опита за формулиране на основополагащите интереси на страните и за преглед на двустранните японо-европейски отношения в светлината на теории и концепции от научната литература; *трето*, от приложимостта на резултатите от изследването в практиката и в последващи научни разработки на автора, свързани с анализа на японо-европейските отношения, особеностите на съвременната японска външна политика и политиката на ЕС в източноазиатския регион.

Настоящото изследване е осъществено по проект на Институт „Диалог Европа“ за докторанти и постдокторанти в областта на хуманитарните науки.

2. Кратко изложение на съдържанието на дисертационния труд

Изложението на дисертацията се състои от увод, три глави и заключение, библиография и приложения.

Първата глава на дисертацията, озаглавена „**Специалните отношения “Япония-ЕО/ЕС” след края на Студената война**”, е посветена на прегледа на изразените в литературата тези и на общите предпоставки за развитието на сложните отношения между Япония и ЕО непосредствено преди края на Студената война и на основните проблеми и тенденции, наблюдавани в двустранните отношения през първата половина на 90-те години.

Главата обхваща няколко **части**. **Първата** от тях, озаглавена „**Актуални проблеми на диалога Япония-ЕО/ЕС**”, разглежда натрупаните проблеми и противоречия в двустранните икономически отношения в посочения период. *Първо*, тази част подчертава асиметриите в отношенията Япония-ЕС, произтичащи от обстоятелството, че става дума

за контакти между сложна интеграционна общност и държава със собствени външнополитически традиции и специфичен национален характер. *Второ*, в нея се разглежда отношението на отделни държави от ЕО/ЕС към Япония, които имат влияние върху формирането на общата европейска политика. Представят се техните характерни национални позиции, които нерядко се намират в конкуренция или конфликт помежду си. *Трето*, обръща се внимание на основните проблеми в икономическите отношения, наследени от 80-те години. Тези проблеми, свързани с дефицита на ЕО в търговията с Япония, нарастването на японските инвестиции в Европа, технологичния напредък на Япония и конкуренцията с ЕО, се разгръщат при особен социокултурен фон, свързан с опасенията от „японското проникване“ в Европа и от икономическото изоставане на континента. ЕО активно използва защитните механизми на търговската си политика срещу японски продукти. Самата Япония дава израз на собствените си тревоги от завършването на Общия пазар и развитието на европейски протекционизъм. *Четвърто*, в тази част се представят срещаните в литературата тези за Япония като „реактивна държава“ (*‘reactive state’*), за въздействието на т. нар. „външен натиск“ (外压) върху поведението на Япония, за характерните особености в японския политически процес с влияние върху икономическите регулации и оттам върху японо-европейските икономически отношения.

Втората част „Състояние и развитие на търговията между Япония и ЕО/ЕС и търсене на нов етап в развитието на двустранните отношения” проследява, *първо*, фактическото развитие на търговските потоци през първата половина на 90-те години. Статистическите данни показват, че между 1991 г. и 1995 г. дефицитът на ЕО в търговията с Япония се запазва, но се съкращава. Водеща роля за формирането му играят няколко обособени групи стоки, изнасяни от Япония за ЕО/ЕС. *Второ*, дефицитът остава високо чувствителен проблем на двустранните отношения. В началото на 90-те години японо-европейските отношения остават емоционални и заредени с противоречия. Израз на това е негативната реакция на Токио на новия стратегически документ на ЕК от 1992 г., в който Комисията предлага „тристълбов” подход в политиката към Япония с елементи на сътрудничество, но отправя и редица критики за

затвореността на японския пазар. ЕО/ЕС и Япония се разминават в тълкуванията си на причините за дисбалансите в икономическите отношения. В Токио ги обясняват най-вече с действието на обективни макроикономически фактори и недостатъчен европейски интерес към японския пазар, докато Общността настоява за промяна в японската икономическа политика и преминаване към модел на растеж, чийто двигател е вътрешното търсене. ЕО обаче не представлява достатъчно монолитен блок и някои държави-членки, на първо място Великобритания, настояват за по-мек подход към Токио.

Трето, в тази част се разглеждат причините, които тласкат Япония да укрепи отношенията си с ЕО в началото на 90-те години. Страната желае да избегне задълбочаването на икономическите противоречия едновременно с Европа и САЩ, наблюдава с безпокойство интеграционните процеси в ЕО и се тревожи от възможна изолация на Япония след края на Студената война. В резултат на инициатива за укрепване на „слабото звено” в триъгълника САЩ-Япония-Западна Европа, получила името на японския дипломат Х. Овада, през 1991 г. Япония и ЕО приемат т. нар. Хагска декларация – политически по същността си документ, който е основополагащ за развитието на двустранните отношения през 90-те години.

Третата част „Развитие на диалога Япония-ЕО/ЕС по проблемите на търговските отношения и на автомобилната индустрия”. *Първо*, в нея се анализира подходът на ЕК, която търси нови средства за постигане целите на европейската политика към Япония. При липсата на единство сред държавите-членки за методите в отношенията с Япония, ЕК предприема действия за разширяване на двустранния диалог в три насоки – *развитие на индустриалното сътрудничество, въвеждане на механизми за внасяне на повече обективност при определяне на търговските бариери, използване на активни кампании за насърчаване на износа.* По тези причини новият подход на ЕК получава епитета „неконфронтационен”. Желанието за сътрудничество се използва от Япония, която предлага в началото на 1993 г. разширяване на политическия, културния и научния обмен. В японо-европейските отношения се утвърждава

институционализацията на контактите. Създават се паралелни „диалози“ в чувствителни сфери или области от взаимен интерес.

Второ, в тази част се разглежда едно от големите икономически противоречия между Япония и ЕО – *автомобилният спор*. Той е от особена важност за страните, тъй като ЕО/ЕС е един от основните пазари за японските автомобилпроизводители, а европейските фирми изпитват трудности в конкуренцията с японските си съперници. Спорът илюстрира параметрите на разпространяваната по онова време теза за „японската заплаха“. През 1991 г. Япония и ЕО постигат т. нар. автомобилно споразумение (Елементи на консенсус). Споразумението е резултат от сложно съчетаване на интереси и е белязано от двусмисленост, която поражда нови разногласия през първата половина на 90-те години. Ефективността му се поставя под съмнение от някои индустриалци и държави-членки на ЕО, но алтернативи на споразумението с Япония липсват. Този период на приложението му се характеризира с липсата на единна европейска стратегия, с противоположни национални позиции и тежки преговори за разпределение на пазара между представителите на ЕО/ЕС и Япония.

Четвъртата част на главата „Японо-европейските икономически отношения и САЩ (1993-1995 г.)“ разглежда въпроси, свързани с влиянието на японо-американските икономически противоречия върху японо-европейските отношения. ЕО/ЕС споделя много от целите на американската политика към Япония, но не винаги се съгласява с тактиките ѝ, опасява се от двустранни японо-американски споразумения, не е достатъчно единна и внимава да не претърпи загуби в сложните дипломатически ходове в рамките на „триадата“. Администрацията Клинтън търси секторни търговски споразумения с Япония, в чийто мониторинг ЕС не участва. Позициите на трите страни се изострят по време на автомобилните спорове между Япония и САЩ, в които ЕК преследва двояк подход, заставайки против подхода на САЩ за „числени“ цели за японския внос и подкрепяйки принципите на мултилатерализма и същевременно търсейки отстъпки от страна на Япония. ЕК прилага своя „неконфронтационен подход“, който се изгражда в противовес на политиката на САЩ и благодарение на това отбелязва макар и скромни

резултати в средата на десетилетието. В тази част се отбелязва и влиянието на някои общи фактори върху намаляването на напрежението в икономически отношения Япония-ЕС.

Петата част „Политически аспекти на диалога „Япония-ЕО/ЕС””, проследява тенденциите и проблемите в политическите контакти през първата половина на 90-те години. **Първата подточка „Предпоставки за развитие на политическия диалог”** разглежда накратко основни тенденции в развитието на външните политики на Япония и ЕС и прави преглед на подходите, прилагани към изследването на общата външна политика и политика за сигурност на ЕС (ОВППС) и към развитието на японо-европейските отношения. *В началото на 90-те години ОВППС е нова политика, снабдена с нови механизми, но слабо интегрирана и не докрай развита. Според някои тези ЕС може да действа на основата на обща европейска идентичност, но съюзът не постига винаги такава степен на единство в международните си отношения. Япония, от своя страна, се придържа към мирна външна политика, съобразена с конституционната забрана за употребата на сила. В началото на 90-те години обаче критиките срещу недостатъчния японски ангажимент по време на Войната в Персийския залив допринасят за разгръщането на дебат за международния принос на страната. През първата половина на десетилетието за първи път се разработва законодателство за участието на Силите за самоотбрана в мироопазващи операции. Поради тези особености на политиката на Япония и ЕС, в дисертацията се отделя внимание на понятието „цивилна (гражданска) сила”, което добива популярност в научната литература и политическия език при определяне профила на ЕС и Япония в международните отношения. С това понятие автори като Х. Маул обозначават ролята на външнополитически субект, склонен да избягва употребата на военна сила, да отдава приоритет на икономическите средства на външната политика, да признава неизбежността на международното сътрудничество и да подкрепя развитието на наднационални институции. Концепцията не е лишена от вътрешни противоречия, но може да намери приложение при изследването на определени аспекти на сътрудничеството Япония-ЕС.*

Във втора подточка (б) „Области от взаимен интерес” се изследва проблематиката на японо-европейския диалог в началото на десетилетието. **Едно от направленията на взаимодействие** се вмества в рамките на понятието за „цивилна сила”. Япония влиза в контакт с ЕО по повод въпросите на разоръжаването, помощта за развитие и околната среда, а с някои от държавите-членки на Общността си сътрудничи в опазването на мира в горещи точки като Камбоджа. Единственият най-ярък и често привездан пример за сътрудничество с ЕО обаче остава общата инициатива за регистър за трансфера на конвенционални оръжия към ООН. Второто основно направление е регионалното. С края на Студената война интересът на Япония към **участие в институционални форуми** в Европа расте. През 1990 г. САЩ предлагат тристранен диалог САЩ-Япония-Европа, а през 1992 г. Япония получава подкрепа от европейските си партньори за определен статут в рамките на СССЕ. Интересът към европейски форуми е мотивиран от желанието на Япония да не бъде изолирана от протичащите в световен план политически процеси, от интереса си към изучаване на мерките за доверие, от стремежа да получи достъп до информация и гаранции, че интересите ѝ по отношение на обстановката в Далечния изток ще се вземат предвид от европейците. Желание за участие в новите структури в Източна Азия проявяват и европейците и през 1994 г. ЕС се включва в първата среща на Регионалния форум на АСЕАН (АРФ).

Специфичен проблем на диалога на Япония с Европа е въпросът за **японската помощ за страните от Централна и Източна Европа (СЦИЕ), за Русия и страните от бившия Съветски съюз**. Японската политика на подпомагане на СЦИЕ цели утвърждаване ролята на Япония и демонстриране на готовността за „японски принос”, а японското участие в процеса Г-24 поставя страната в отношения с ЕК, която е координатор на помощта. Япония попада и под силния натиск на европейските страни за увеличаване на японските помощи за Русия. Препятствие за това е двустранният японо-руски териториален спор, по който Япония търси подкрепа от европейските страни в двустранен и многостранен контекст. Опитите за мултилатерализация на въпроса обаче не водят до конкретни резултати, а японската дипломация е принудена повече или по-малко да се

съобрази с желанията на европейските си партньори по проблема за подпомагане на Русия.

В трета подточка „Япония, ЕС и кризата в Западните Балкани” се обръща внимание на начина, по който процесите на разпадане на Югославия засягат Япония и връзките ѝ с ЕС. Факторите, които тласкат Япония да развие активност по въпроса за кризите в „задния двор” на ЕС, са по-скоро политически. Те имат връзка повече с обявената от Япония амбиция за ново място сред водещите сили в ООН и с членството ѝ в клуба на основните индустриализирани страни – Г-7, отколкото с пряк интерес към кризите на Западните Балкани. Япония е винаги една крачка след големите си европейски партньори, съзнава ограниченията на собствената си роля и се стреми да поддържа имидж на неутралитет. Тя обаче желае да издигне престижа си на умиротворител, подкрепя усилията на японския дипломат Я. Акаши и да опровергае възгледа, че не проявява желание за принос отвъд дипломатията на чековата книжка. Япония обръща внимание на хуманитарните аспекти на кризата и поема отговорност за възстановяването на Босна през 1995 г., което предизвиква очаквания за подобни жестове от страна на ЕС и неговите страни-членки. Нейният ангажимент на Балканите остава „тих” и ненатрапчив, но създава основите за мълчаливо „споделяне на отговорности” с Европа.

В четвъртата подточка „Япония, ЕС и кризата на Корейския полуостров” се изследва началото на паралелен процес на бавно ангажиране на ЕС и неговите страни-членки по севернокорейския въпрос. По време на кризата ролята на европейските страни и Япония е ограничена. След подписването на т. нар. Рамково споразумение между САЩ и Северна Корея (октомври 1994 г.) обаче Япония отправя молби за европейска финансова помощ за изпълнението на споразумението. Тя не е единствена: натиск оказват и нейните партньори – САЩ и Южна Корея. Страните-членки на ЕС са разделени във възгледите си за необходимостта от европейска намеса. Франция, макар и критично настроена към постигнатото от САЩ Рамково споразумение, подкрепя включването на ЕС в създадената за целите на споразумението Организация за енергийно развитие на Корейския полуостров, докато страни като Германия имат резерви към такова участие. Към средата на 90-те години обаче все по-ясно

се очертава възможността за своеобразен „линкидж“ между ангажиментите на Япония и ЕС в европейския и азиатския регион.

Анализът на **развитието на двустранния институционален диалог** и възгледите на ЕК за политическите отношения с Япония показва, че в европейската политика съществува противоречие. Според изводите на ЕК ценността на отношенията между Япония и ЕС трябва да се търси в общите им интереси за развитието на стабилен и многополюсен свят, а съюзът трябва да подкрепи по-активната роля на Япония в международен план въпреки това ЕС не успява да постигне консенсус в подкрепата за японското искане за членство в Съвета за сигурност.

Политическият диалог Япония-ЕС през първата половина на 90-те години остава разпокъсан и засенчен от други форуми като Г-7. Япония преминава през период на вътрешна нестабилност и търсене на външнополитически ориентир; за нея особените структури на ОВППС са трудни за разбиране и връзките с големите държави-членки на ЕС запазват по-особеното си място. Европейските страни придават приоритет на икономическите въпроси в отношенията с Япония и относителната тежест на политическите проблеми остава малка.

Втората глава „Нови аспекти в диалога и сътрудничеството “Япония-ЕС” през втората половина на 90-те години на XX век”, която има за отправна точка средата на десетилетието, се съсредоточава върху развитието на основните проблеми, тенденции и концепции в японо-европейските политически и икономически отношения до края на XX век. **Първата част „Икономически аспекти на диалога Япония-ЕС”**, е разделена на три подчасти, първата от които носи заглавието **„Нов “стар” подход на ЕС към Япония и приоритетните интереси на страните”**. В нея се анализират основни проблеми на европейската търговска политика към Япония и на японската политика към ЕС. Съюзът започва да абръща внимание и на връзките в Япония и в по-широк регионален план, тъй като европейският интерес към бързо развиващия се азиатски пазар нараства. Успоредно с това обаче, чисто двустранният проблем за достъпа до японския пазар запазва първостепенно място в политиката на ЕС спрямо Япония. Този възглед намира отражение в основни документи на ЕК от средата на десетилетието. ЕС продължава да повдига въпроса за

структурните особености на японския пазар, за конкуренцията, за нетарифните и регулаторните бариери и неформалните корпоративни практики. В академичните среди обаче се води оживен дебат по въпроса за тяхното реално въздействие и дискриминационен характер. Самата ЕК търси нови подходи и поставя акцент върху промяната в отношението на японските потребители към чуждите стоки и желанието за сътрудничество с Япония. Комисията насърчава развитието на комбиниран подход за проникване на японския пазар, съчетаващ диалог с Япония по въпроси като дерегулацията и стимулиране на партньорството между европейските и японските фирми. ЕК желае да разграничи „европейския подход” от американския, възприемайки принципа, че ЕС ще работи заедно с Япония, без да ѝ налага дневен ред „отвън”. Намалването на европейския търговски дефицит и виждането на ЕК, че сътрудничеството с Япония в период на американски натиск може да донесе дивиденди на европейската политика, допринася за намаляване на напрежението между Япония и ЕС. В тази подчаст се обръща внимание на исканията на ЕС и на европейските бизнес среди, които оказват натиск за отваряне на японската икономика чрез Европейска бизнес общност (ЕБО) в Япония, търсеща средства за изява наравно с американските търговски организации. Общността е поддръжник на тезата за наличието на прегради на японския пазар не само от регулаторно, но и от неформално естество, включващи понякога комплекс от административни и бизнес практики.

В тази подчаст се очертава влиянието на нов фактор в отношенията Япония-ЕС – възприемането на по-целенасочен курс към дерегулация в Япония. Тук се разглежда накратко процесът на дерегулация на японската икономика, тезата за външния натиск (外圧, *гай-ацу*) и значението на създаването на японо-европейския регулаторен диалог, който е нов канал за комуникация и за решаване на проблеми от търговски характер.

Втората подчаст „Развитие на актуални проблеми в двустранните търговски отношения” разглежда в детайли основни двустранни въпроси в икономическия диалог между Япония и ЕС през втората половина на 90-те години. Изследването отделя внимание на няколко по-големи двустранни спора, които не изчерпват съществуващите противоречия, но които са емблематични за състоянието на отношенията в този период -

облагането на алкохолните напитки, японската дистрибуционна мрежа, регулирането на търговските вериги, морския транспорт и други, в които се наблюдава значителна съпротива от страна на японски вътрешни групи.

В анализа на тази група противоречия се откроява и влиянието на новосъздадената СТО върху развитието на двустранните отношения. ЕС използва реформираните процедури на СТО за решаване на двустранните спорове. След европейския успех в спора за алкохолните напитки, който засяга въпроса за дискриминационния ефект на японската данъчна система върху вносните стоки, Япония специално настоява ЕС повече да не прибегва към процедурите на СТО за решаване на двустранните търговски спорове.

Наличието на „секторна” конфликтност в отношенията Япония-ЕС показва, че съюзът възприема тактиката на *гай-ацу* („външен натиск”), макар и не винаги в степенята, в която тя се упражнява от САЩ. В този смисъл ЕС също има роля в „отварянето” на японската икономика, но съюзът често трябва да се конкурира или да действа успоредно със Съединените щати, които имат най-голямо влияние върху отговорните фактори в Токио.

Секторните спорове показват и неравномерното разпределение на интересите на държавите-членки на ЕС към отношенията с Япония. Такива различия се проявяват и в областта на автомобилната индустрия, но през втората половина на 90-те години автомобилното споразумение Япония-ЕС не създава значителни трудности. Френското правителство продължава да отстоява споразумението; част от френската автомобилна индустрия има възражения по приложението му и настоява за удължаването му, но без успех. В променената икономическа и политическа обстановка към края на 90-те години приложението на споразумението приключва с изтичането на неговия срок в края на 1999 г.

Третата подчаст „Международни аспекти на диалога Япония-ЕС” разработва въпроси на отношенията между Япония и ЕС, свързани с по-широки международни икономически проблеми или с международни преговори в рамките на СТО. Особената роля на Япония и ЕС в рамките на световната организация намира израз в участието им в т. нар. Четворка, в която членуват още САЩ и Канада.

Един от въпросите в международен план, който е от значение за двустранните отношения Япония-ЕС, са преговорите за постигане на временно споразумение на СТО за финансовите услуги, в което САЩ се отказват да участват. Втори подобен проблем е въпросът за участието на ЕС в двустранните споразумения между Япония и САЩ в областта на **полупроводниковата индустрия**, който се преплита с въпроса за многостранните преговори в СТО за търговията с информационни и телекомуникационни продукти. Японо-американските търговски преговори засягат редица важни за ЕС области (чипове, застрахователно дело). ЕС има стратегически интерес към участие в договореностите Япония-САЩ, особено в сфери, в които европейците все още се опасяват от изоставането си. Постигнатото участие на ЕС в споразумението за полупроводниковата индустрия е успех за ЕС, макар и с цената на определени отстъпки. То е успех и за Япония, която успява заедно с ЕС да мултилатерализира споразумението и да избегне нежеланите „числени цели“. Този въпрос илюстрира продължаващото влияние на американската търговска политика върху японо-европейските отношения.

Азиатската финансова криза в края на десетилетието засяга двустранния диалог поне в две насоки: *първо*, по отношение търсенето на изход от кризата и *второ*, чрез отражението ѝ върху двустранните икономически връзки. За ЕС кризата остава относително далечна. По време на втората среща на върха в рамките на АСЕМ (април 1998 г.) Япония се опитва да играе ролята на посредник между Европа и Азия и апелира за европейска помощ, но е с накърнен имидж поради икономическите си проблеми. Съюзът, който се опасява повече от ефекта на кризата върху европейските търговски дефицити, подновява исканията към Япония за повече дерегулация, либерализиране и отваряне на пазарите, стабилизиране на финансовата система.

Изследването поставя и трети важен въпрос – отзвукът от **създаването на еврото** в Япония и японските виждания за международно финансово сътрудничество с Европа. Япония разглежда появата на новата валута като политико-икономически феномен, който може да промени съотношенията в международната валутна сфера, да доведе до създаване на конкурент на долара, да постави предизвикателства пред ролята на

йената. Тя се опасява и от европейска валутна политика с протекционистки тенденции и настоява трите основни полюса – Европа, САЩ и Япония – да договорят мерки за стабилност на валутите. Тази дипломатическа инициатива на Япония е насочена главно към Европа и е израз на виждането за нарасналото значение на ЕС във валутната сфера.

Втората част на втора глава **„Основни проблеми на диалога Япония-ЕС в политическата област”** систематизира водещите тенденции в двустранните политически контакти. В техните рамки имат преобладаващо значение имат водещи многостранни проблеми на регионалния и международния ред, в които естествено се намесват интересите на трети страни (преди всичко САЩ, Китай и Русия).

В първата подчаст „Нов формат на диалога Европа-Азия и японо-европейските отношения” се обръща внимание на развитието на диалог на три равнища. *Първо*, мотивирана от процесите на европейска интеграция, Япония проявява интерес към заздравяване на политическите отношения с големите държави-членки на ЕС. *Второ*, укрепването на контактите с Европа придобива значение и в светлината на желанието на европейците и страните от АСЕАН да дадат тласък на диалога Азия-Европа, който се смята за най-слабото звено в „триъгълните отношения” САЩ-Европа-Азия. *Трето*, контактите на държавите-членки на ЕС с Япония продължават да конкурират диалога по политически въпроси на равнище Европейски съюз.

В литературата **форумът АСЕМ** е предмет на редица политологически изследвания, но в тях сравнително рядко се обръща внимание на ролята на Япония във форума и значението му за японската политика спрямо Европа. Първоначално Япония има резерви към предложението за сформирание на АСЕМ без участието на САЩ, но впоследствие възприема искането на АСЕАН за засилване на равноправното партньорство с Европа. В рамките на диалога Япония желае да играе ролята на посредник между Източна Азия и ЕС, защитници на различни възгледи и ценности, а форумът дава възможност на Япония да постави въпроса за участие на Европа в решаването на належащи за страната регионални и глобални проблеми и позволява търсене на баланс за ролята на САЩ и Китай в Източна Азия. Недостатъците и асиметриите

на процеса АСЕМ, бавният напредък в сферата на икономическата либерализация, трудностите на Япония да заеме лидерски позиции в Азия допринасят за сравнително ограниченото значение на диалога в отношенията Япония-ЕС.

Втората подчаст „Развитие на диалога по проблемите на КЕДО” се фокусира върху ролята на севернокорейския въпрос за развитието на политическия диалог между Япония и ЕС (1996-1998). Това е важен период на приложение на Рамковото споразумение от 1994 г. В началото на 1996 г., вследствие на „кризата на ликвидността”, обхванала КЕДО поради недостатъчно финансиране от страна на САЩ, Япония е принудена да поеме част от разходите за дейността на организацията. Проблемите при покриване на разходите се очертават като водещ фактор за настояването на Япония ЕС да даде приноса си за КЕДО. Въпросът за финансово подпомагане на организацията обаче създава разногласия сред страните-членки на ЕС. Предстоящата първа среща на върха Азия-Европа обаче успява да мотивира съюза да обяви решението си за ангажимент към организацията. Встъпването в КЕДО цели преди всичко установяване на политическо присъствие на ЕС в региона и подкрепа за неразпространението на ядрени оръжия, но мотивацията на държавите-членки е смесена и включва очаквания за икономически изгоди от участието. Имиджът на ЕС страда поради вътрешни спорове за компетентност и забавяне на присъединяването към КЕДО, а участието в организацията само по себе си не довежда до налагане на ЕС като важен фактор в решаването на проблемите на полуострова. То обаче потвърждава тезата за преобладаващо „цивилния” характер на европейската политика, която си служи основно с финансови и хуманитарни инструменти.

В този период в японо-европейския диалог се оформя *идеята за „кръстосана” регионална подкрепа* в Европа и Източна Азия, която включва японска помощ за Балканите и европейска за КЕДО. Макар и неясна и непълно концептуализирана, идеята за взаимните ангажименти на ЕС в Азия и на Япония в Европа придава известен геополитически характер на партньорството. Противоречията в европейската политика и слабото външнополитическо присъствие на ЕС в Източна Азия обаче са

пречки за превръщането на сътрудничеството по севернокорейския въпрос в основа на политическия диалог Япония-ЕС.

Третата подчаст „Позициите на Япония и ЕС по други регионални и по глобални политически проблеми” разглежда общите интереси и различията между Япония и ЕС в подходите им към Китай и Русия, наченките на сътрудничество в областта на изграждането на мира и развитието на отношенията по въпроси на глобалната сигурност. В тази подчаст се прави сравнителен анализ на подходите на Япония спрямо **Китай** в рамките на сложните японо-китайски взаимоотношения и на европейската политика към Китай, която се доминира от проблемите за човешките права, търговията и въпросите на мултилатерализма. Япония и ЕС изразяват подкрепа за „интеграцията” на Китай в международната общност и ускоряването на китайското членство в СТО, но диалогът помежду им по-скоро показва липсата на ясни предпоставки за търсене на съвместен подход към Пекин. Японските възгледи за Китай се разклащат вследствие на ядрените опити и тайванската криза в средата на десетилетието, а „доброто представяне” на КНР по време на азиатската криза привлича европейското внимание към нарастващата роля на Китай. По време на косовската криза обаче Япония се тревожи от последиците от действията на НАТО върху китайската политика.

Сложен проблем, който намира място в диалога Япония-ЕС, е отношението към **Русия**. Двустранният японо-руски териториален спор е все така нерешен, но Япония отстъпва пред исканията на западните си партньори и приема присъединяването на Русия към Г-7. Япония и ЕС изразяват принципно съгласие за необходимостта от интегриране на Русия в международната система. В духа на това приобщаване, Япония прави собствени стъпки към подобряване на връзките с Русия и същевременно поддържа диалог с НАТО.

Втората половина на 90-те години бележи появата на сътрудничество между Япония и ЕС в сферата на изграждането на мира. Пример за това е помощта за **Източен Тимур**, който вследствие на остра криза получава независимост от Индонезия в края на 90-те години. Предоставените от Япония и ЕС донорски помощи и участието в мироопазващите и хуманитарни операции в Източен Тимур показват възможностите им за

изграждане на политическа роля, отговаряща на характеристиките на „цивилните сили“, в подкрепа на регионалната стабилност. Сътрудничеството между Япония и ЕС в рамките на тази регионална криза обаче остава спорадично, несинхронизирано и откъслечно. То е белязано от нежеланието на двете страни да се намесят категорично в разразилата се криза. Противоречивата им политика спрямо Индонезия, недостатъчният интерес към подкрепата за новосъздадената нация, колебанията на Япония да интервенира в качеството си на регионален фактор доказват това нежелание. Общите действия на ЕС и Япония не отиват по-далеч от съвместните политически декларации.

В рамките на контактите Япония-ЕС се третират и други въпроси с глобален характер, които дават основание за обвързване на японо-европейския диалог с понятието за „цивилни сили“ и подкрепата за мултилатерализма. Сред тях особено място заемат проблемите, по които Япония и ЕС имат различни интереси и възгледи от САЩ. Една от областите на взаимен интерес е **неразпространението на ядрени оръжия и ОМУ**. Япония и ЕС са сред привържениците на разработения след края на Студената война *Договор за всеобща забрана на ядрените опити, подписан през 1996 г.* и ратифициран от Франция и Великобритания, който американският Конгрес отхвърля през 1999 г. В областта на **разоръжаването** двете страни подкрепят забраната на противопехотните мини, а Япония, която желае да превърне ограничаването на леките оръжия в една от сферите си на активност в ООН, договаря сътрудничество с ЕС в това направление през 2000 г. Съюзът и Япония подкрепят създаването на международен **климатичен режим** и обявяват по-амбициозни цели за ограничаване на вредните емисии от САЩ. В тази област между Япония и Европа съществуват редица разногласия, но се налага важната роля на двете страни в продължаващите преговори в областта на климатичните промени. Тези тенденции дават основание да се очертае принципната общност на европейските и японските интереси в **три направления** – подкрепа за многостранния международен ред, търсене на решения за новите глобални проблеми, утвърждаване на международната роля на Япония и ЕС чрез активност в нетрадиционни сфери на сигурността.

Четвъртата подчаст „Политическо сътрудничество между Япония и ЕС по значими проблеми в Европа и Източна Азия” обобщава и анализира новите тенденции в двустранния диалог по направлението „кръстосана регионална подкрепа” в края на 90-те години. В нея се разкрива отношението и ролята на Япония към косовската криза и влиянието на кризата върху развитието на японо-европейските отношения. В първата ѝ фаза Япония остава по-дистанцирана, въпреки че е ангажирана в международната дипломатическа активност чрез участието си в Съвета за сигурност и ОССЕ. Ескалирането на кризата и възможността за удари на НАТО привлича вниманието на японските политически среди. Япония развива активност в **две направления** – хуманитарно, тясно свързано с понятията за „принос”, „човешка сигурност”, изграждане на мира и „цивилна сила”, и политическо. *Първото* е свързано с японското решение за предоставяне на помощ за Косово и съседните страни и участие в процеса на стабилизация, в който важна роля играе ЕС. *Второто* намира проявление в политическото поведение на Япония по време на кризата и непосредствено след нея. Япония е разтревожена от ефекта на бомбардировката на НАТО върху политиката на Китай, от международноправните и глобалните последици от кризата. Чрез активността си в Г-8 през пролетта на 1999 г. страната е в пряк контакт с големите страни-членки от ЕС и участва във формулирането на принципи за търсене на политическо решение. Тя заема активна позиция, въпреки че възможностите ѝ за политическо влияние са слаби, стреми се към добри отношения с Русия и приобщаване на Китай. Към партньорите си от ЕС и Г-8 Япония отправя ясни послания: 1. те трябва да проявят същия интерес към проблемите на Източна Азия, какъвто показва Япония към кризите в Европа; 2. ролята на ООН не трябва да бъде пренебрегвана; 3. в Източна Азия не могат да се прилагат същите методи за решаване на кризи, както в Европа.

Новата криза на европейския континент се развива успоредно с напрежение в обстановката на Корейския полуостров, което води до нови проблеми за японската политика по отношение на Северна Корея. В последните години на ХХ век японски представители представят ангажиментите си по европейските въпроси и тези на ЕС в Източна Азия

като един вид формула за взаимопомощ, при съзнанието, че всяка от страните носи основна отговорност за собствения си регион, но може да отправя призив за подкрепа към другата страна.

Третата глава „Япония и ЕС в началото на XXI век” разглежда състоянието и развитието на японо-европейските отношения, като приема за отправна точка настъпващите промени в международните отношения на XXI век. Началото на XXI в. е белязано от стъпки към по-нататъшно задълбочаване на европейската интеграция с влизането в сила на Договора от Ница и към ново, амбициозно разширяване на съюза; от създаването на решителната външнополитическа линия на правителството Коидзуми, насочена към заздравяване на японо-американския съюз и утвърждаване международната роля на Япония в посока към „нормализиране” на външната ѝ политика; възникването на новата администрация Буш; осъзнаването на новите заплахи за международната сигурност, свързани с международния тероризъм, след атентатите от 11 септември 2001 г. В изследването се прилага гъвкав подход по отношение на времевите граници, тъй като в отделните сфери на японо-европейските отношения новите тенденции се проявяват по различно време или се наблюдава своеобразна приемственост с предходното десетилетие.

Първата част на глава трета **„Развитие на икономическите отношения между Япония и ЕС в началото на XXI век”**, се фокусира върху проблемите на икономическия диалог. Тя се състои от **две подчасти, в първата от които „Стратегията на ЕС за Азия и глобални въпроси в икономическите отношения между Япония и ЕС”** се изследва мястото на Япония в политиката на ЕС в по-широк (регионален и глобален) план. Тази подчаст започва с анализ на **новата азиатска стратегия на ЕС** (2001 г.), приета в нов политически контекст след азиатската финансова криза. Стратегията оставя впечатлението, че ЕС има далеч по-ясни приоритети в политиката си спрямо Китай, отколкото спрямо Япония. Тя отразява европейския поглед върху възхода на Китай, изместването на европейския интерес към възможностите на китайския пазар и предизвикателствата, които китайското производство поставя пред редица европейски индустрии. Анализът на отношенията с Япония показва европейски притеснения от продължителната икономическа рецесия в страната, а приоритетите на ЕС

в диалога с Япония продължават да бъдат дерегулацията и пазарното отваряне, но се акцентира и върху възможностите на партньорството по глобални въпроси, свързани с международния икономически ред.

Към 2001 г. Япония придобива нарастващо значение за политиката на ЕС в **областта на климатичните промени**. Фактор за това е отказът на САЩ, най-големия източник на емисии, да приеме ограниченията на протокола, което увеличава перспективите за провал на споразумението. ЕС се стреми да убеди Япония в необходимостта да се гарантира влизането на протокола в сила. Развитието на въпроса за бъдещия климатичен режим през 2001-2002 г. е период, в който европейската и японската роля са от особено значение за съдбата на споразумението. Япония, заедно със своите съюзници, изисква и получава специални отстъпки от ЕС и от останалите страни в преговорите. Тя проявява по-голяма готовност от ЕС да се съобрази с дипломатическата линия на важния икономически конкурент САЩ. Токио ратифицира споразумението и лобира в полза на неговото влизане в сила, но и след това продължава да смята, че някои условия в протокола са по-изгодни за ЕС.

Въпрос от съществено значение за икономическия диалог Япония-ЕС е започването на **нов преговорен цикъл в рамките на СТО, наречен кръга „Доха“**. В изследването се анализира европейската и японската роля в тези преговори по **два основни проблема: 1.** стартирането на новия преговорен кръг, **и 2.** преплитането на интересите на ЕС и Япония след началото на преговорния процес. В края на ХХ в. и началото на ХХІ в. Япония се преориентира към „*многопластова*“ стратегия, позволяваща успоредно да се водят преговори в СТО и такива за двустранни или регионални споразумения за свободна търговия, а външноикономическите приоритети на ЕС се разширяват и обхващат нови въпроси, свързани с отстояване на ценности като опазване на околната среда и наричани от някои автори „*постмодернистка*“ парадигма. През 1999-2001 г. Япония и ЕС хармонизират позициите си и обединяват усилията си за стартиране на нови многостранни преговори в СТО. Те предлагат преговорите да се водят на базата на т. нар. „**широк дневен ред**“, който излиза извън традиционните проблеми за намаляване на митата, квотите и други подобни търговски бариери. **В стартирания през 2001 г. нов преговорен**

цикъл на СТО (кръга „Доха”) Япония и ЕС отстояват тези свои позиции, но новият кръг ознаменува възхода на развиващите се страни и през 2003-2004 г. широкият дневен ред претърпява неуспех. Близост на интересите в този период създават и общите действия срещу политиката на САЩ в областта на стоманените продукти, въпреки че те не са свързани с преговорите в СТО. В новия преговорен кръг ЕС и Япония имат своите различия, но в сложната преговорна игра Токио търси сътрудничество за защита на интересите си по въпроси като либерализацията на селскостопанските стоки. За европейската политика обаче значението на Япония като водещ стълб в преговорите на СТО относително отслабва.

Втората част „Нови аспекти в политиката на икономическото сътрудничество Япония-ЕС” разглежда преди всичко развитието на двустранния икономически диалог между Япония и ЕС. В началото на XXI в. влияние върху японо-европейските икономически отношения оказва **процесът на разширяване на ЕС** с десет нови държави през 2004 г. Процесът на разширяване допринася за разширяване на японския инвестиционен интерес към Централна и Източна Европа (ЦИЕ), която има профил преди всичко на база за производство при ниски разходи за труд и сравнително високо качество на работната ръка. Япония по принцип подкрепя процеса на разширяване, но изтъква и очакванията си за някои негативни последици, като увеличаване на тарифите и възможно отпадане на някои от стимулите за инвестиции. В Токио разглеждат регионалната икономическа динамика на ЕС и като част от по-общ процес на регионализация, в рамките на който ЕС е притегателен център за околните страни.

Тенденциите в **двустранните търговски потоци** между Япония и ЕС през първата половина на новото десетилетие показват, че двустранната търговия в общи линии стагнира, макар че Япония продължава да бъде един от важните търговски партньори на ЕС. Япония продължава да поддържа излишък в двустранната търговия със стоки, макар и в по-малък размер, а ЕС отчита излишък в търговията с услуги. Голямо значение за двустранните отношения имат **инвестиционните потоци**. В първите години на десетилетието ЕС е важна дестинация на японски преки инвестиции, а успоредно с това растат и инвестициите от ЕС в Япония.

Тези тенденции се отразяват и на контактите Япония-ЕС. Инвестиционната област се налага като един от важните въпроси на отношенията, а проблемният обхват на диалога се разширява.

Значимо място в отношенията Япония-ЕС имат **двустранният регулаторен диалог** като инструмент за урегулиране на двустранните различия и **диалогът между представители на деловите среди**, поставен на нова основа през 1999 г. със създаването на японо-европейската *Кръгла маса на бизнеса*. Развитието на регулаторния диалог показва намаляване на японо-европейските противоречия, въпреки че Япония запазва имиджа си на труден пазар. В неговите рамки социокултурната аргументация за икономическите особености на Япония отстъпва, а диалогът еволюира в посока към по-голям баланс на японските и европейските искания.

След силния натиск на ЕС за либерализация и дерегулация в сфери като финанси, телекомуникации, правни услуги, конкуренция от края на 90-те години, натискът през първите години на XXI в. отслабва, но продължава да се прилага в чувствителни сектори. В началото на десетилетието правителството на премиера Коидзуми прави опит за намаляване влиянието на традиционната бюрократична политика в политическия процес. ЕС подкрепя тези усилия, но настоява за още реформи. Важен въпрос за съюза е подобряването на условията за инвестиции като форма за проникване на европейците на японския пазар, което става предмет на политиката на администрацията Коидзуми. ЕС обаче препоръчва редица допълнителни мерки. През 2004 г. страните съгласуват *Рамка за инвестиции*, която обаче не представлява систематизирано споразумение и не задава съществено нова насока на отношенията. Едно от централните искания на ЕС е да се улесни специфичната форма на „триъгълни“ фирмени сливания в Япония, срещу което възразява японският едър бизнес. Обстоятелството, че той не предизвиква рязко влошаване на отношенията обаче показва, че епохата на големите икономически конфликти вече е минало.

Япония също настоява за решаване на проблемните въпроси за нея въпроси в отношенията с ЕС. Нейните искания и възражения все още включват някои традиционни проблеми (антидъмпингови мерки), както и въпроси от компетентността на държавите-членки (изискванията, които те

поставят за полагането труд от японски служители в ЕС), а понякога настоява за повече интеграция в ЕС в полза на японския бизнес. За Япония има нарастващо значение дейността на ЕС в области като околната среда и ролята на ЕС на създател на стандарти и норми във вътрешен и международен план.

Нараства и значението на **енергийната област** за двустранното икономическо сътрудничество. Япония и ЕС участват в голям международен проект за търсене на нов източник на енергия (термоядрен синтез) и по-тясно сътрудничество в ядрената енергетика, а силната им зависимост от внос на енергийни суровини, нарастващото търсене на енергийни източници от бързо развиващите се икономики, руската енергийна политика поставят енергийните въпроси на дневен ред в диалога.

В началото на десетилетието между двете страни се подписват редица **споразумения**, някои от които са първи по рода си за Япония – в областта на взаимното признаване на сертификациите, на конкуренцията, на сътрудничеството в ядрената енергетика. В **стратегически план** обаче двустранните икономически отношения загубват част от своя динамизъм. Бизнес средите алармират за опасността от настъпващо „безветрие” в отношенията, което ще бъде нарушено едва с предложението за подписване на японо-европейско споразумение за свободна търговия.

Търговските отношения Япония-ЕС в началото на ХХІ век постепенно губят от своята значимост. Япония и ЕС са поставени пред предизвикателствата на застаряващо население, енергийната зависимост, нарастващата конкуренция на новите икономики и нововъзникващи пазари, които фокусират вниманието на европейската търговска политика. Това допринася за укротяване на традиционните противоречия около пазарния достъп. Япония вижда в ЕС и възможен „единомислещ” партньор в глобален план, особено при нарастващата роля на новите икономически сили. В проблематиката на двустранния икономически диалог нарастващо място добиват нови области с политическо значение - енергетиката, околната среда, създаването или отстояването на норми в сферата на инвестициите, стандартите, интелектуалната собственост.

Втората част на трета глава „Нови аспекти на японо-европейския политически диалог и сътрудничество”, обхваща

основните проблеми на двустранните политически отношения. **Първата подчаст „Обновяване на японо-европейското партньорство по глобални и регионални проблеми в началото на XXI век”** анализира комплекс от проблеми, които характеризират политическия диалог в началото на десетилетието. **Първата подточка „Принципно обновяване на сътрудничеството”** е посветена на инициативата на японския външен министър Йохей Коно за „партньорство на хилядолетието” между Япония и ЕС през XXI век. В своето предложение Япония все още изхожда от възгледа си за „триадата” – Япония, Европа и САЩ – и продължаващата слабост на японо-европейските политически връзки. Инициативата Коно цели да внесе повече баланс в японската дипломация, ориентирана към Азия и САЩ, и да привлече интереса на ЕС, който се стреми да се утвърди като международен фактор. Предложението обхваща сфери и проблеми, които разграничават Япония и ЕС от САЩ (подкрепата за ООН и следователно за многостранните международни институции, борба с негативните страни на глобализацията), и концепции, които навлизат в японо-европейския диалог през 90-те години и имат връзка с японското виждане за човешка сигурност, с широк подход към сигурността и изграждането на мира.

Основният резултат е **създаването на японо-европейския Съвместен план за действие (2001 г.)**, чието предназначение е да постави основите на нов тип глобално партньорство. Документът акцентира върху четири области - сътрудничество в областта на мира и сигурността, икономиката и търговията, глобалните и социалните предизвикателства, човешкия обмен. Планът за действие обаче остава твърде широкообхватен и слабо фокусиран. Изпълнението му бързо попада под въздействието на новите реалности, свързани с нарастването на опасностите от **международния тероризъм**. След атентатите от 11 септември 2001 г. Япония и страните от ЕС изразяват солидарност със САЩ и съгласуват двустранна политическа декларация за борбата с тероризма, в която се забелязват и елементи на традиционни японски и европейски възгледи за сигурността. Япония и ЕС участват в процеса по възстановяване на Афганистан и заедно със САЩ и Саудитска Арабия стават съорганизатори на донорска конференция в Токио. Впоследствие водещи европейски

страна от Г-8 и Япония поемат отговорности в Афганистан, където по-късно се ангажира и НАТО. Въпросът за международния тероризъм илюстрира влиянието на американската външна политика върху японо-европейския диалог.

В следващата подточка **„Проблемите на Корейския полуостров и позициите на Япония и ЕС”** се анализира и оценява диалогът по севернокорейския въпрос в първите години на десетилетието. В нея се прави сравнителен анализ на подходите на Япония и ЕС. На прага на новото хилядолетие ЕС подновява ангажимента си към КЕДО. Европейската политика се ориентира към подкрепа за *„политиката на слънчевите лъчи”* на южнокорейския президент Ким и към *„ангажиране”* на Пхенян. Японската политика остава обременена от проблемите в отношенията с КНДР (по въпросите за севернокорейските ракети, за отвличанията на японски граждани, за компенсациите и пр.). В условията на разширяване на връзките между КНДР и европейските страни, Япония се насочва към контакт с ЕС и страните-членки по севернокорейския въпрос. В тази част на работата се разглеждат и японските реакции на европейските опити за ангажиране на КНДР и на посещението на високопоставена делегация от ЕС в КНДР през пролетта на 2001 г., предприета отчасти в отговор на американската политика. Европейската визита не води до пробив в отношенията между КНДР и международната общност, но в Токио не подминават факта, че ЕС успява да получи обещание от Пхенян за мораториум върху ракетните опити до 2003 г. В основните двустранни документи от този период Япония се стреми да получи гаранции, че в контактите си с Пхенян ЕС ще държи сметка за *„хуманитарните”* въпроси (отвличанията на японски граждани).

Развитието на американската политика и тезата на президента Дж. У. Буш за „оста на злото” в началото на 2002 г. поставят японската и европейската политика в нови условия. През есента на 2002 г. ЕС оценява положително дипломатическата офанзива на премиера Коидзуми с цел пробив във връзките с КНДР. Началото на новата севернокорейска криза обаче намалява възможностите за продължаване на тази политика. Япония очаква от съюза подкрепа по проблема. ЕС и Япония се обединяват във възгледа за мирно решение на кризата, но

съюзът, чието внимание е погълнато от споровете около Ирак, се въздържа от активна политика по севернокорейския въпрос.

Изследването прави заключението, че между гледните точки и възможностите на Япония и ЕС за развитие на политиката по севернокорейския въпрос съществуват принципни разминавания. Нарасналият активизъм на ЕС и страните-членки мотивира Япония да се обърне към съюза за съдействие по чувствителните за нея въпроси, но началото на новата криза на Корейския полуостров ограничава възможностите за това. Съюзът не участва в Шестстранните преговори, не е в стратегически играч в региона, а дейността на КЕДО е окончателно прекратена. ЕС обаче повдига въпроса за човешките права в КНДР, което създава основи за диалог с Япония и в годините след 2003 г., в светлината на японските усилия за интернационализиране на проблема с отвлечените японски граждани.

В подточка „в” **„Сътрудничество в областта на международния мир, глобалните въпроси и регионалните кризи”** се анализира ролята на Япония и ЕС в областта на поддържане мира и подкрепата за мултилатерализма. В началото на десетилетието се наблюдава съвместно участие на Япония и ЕС в решаването на **регионални конфликти и кризи**. Примери за това са посредничеството им в конфликта в Шри Ланка и отговорът на природните катаклизми в Индонезия. Продължава да се прилага идеята за „взаимна регионална подкрепа”, преди всичко на Балканите и на Корейския полуостров. Нов елемент в японската политика е желанието за развитие на отношенията със Западните Балкани поради вероятността те да станат в дългосрочна перспектива част от ЕС. Японската дипломация на Балканите служи и за налагане на японските концепции за утвърждаване на мира и човешката сигурност.

Надеждите за общи действия на Япония и ЕС в подкрепа на **мултилатерализма и международните режими** се осъществяват само частично. По тези въпроси те имат близки възгледи, но не винаги са последователни в политиката си. През 2004 г. двете страни приемат съвместна декларация в областта на **неразпространението на ядрени оръжия и ОМУ**. Обща цел на Япония и Европа е да се убедят ключови държави да ратифицират **Договора за всеобща забрана на ядрените**

опити, но политиката на САЩ и други водещи фактори намаляват перспективата за влизане на договора в сила.

Япония и ЕС отстояват и ред други **многостранни механизми**, отхвърляни от САЩ. Такъв е новосъздаденият **Международен наказателен съд**. Ратификацията на Япония на Статута на съда обаче се забавя поради редица вътрешни опасения и причини, въпреки усилията на ЕС да убеди Токио в предимствата на ратификацията. Политиките на Япония и ЕС обаче демонстрират и разминаванията в интересите. ЕС не успява да се обедини около категорична подкрепа за японската кандидатура за постоянно членство в Съвета за сигурност, тъй като въпросът за неговата реформа предизвиква разделение в съюза. Японската политика в сферата на човешките права е по-гъвкава от европейската. Страната заема по-мека позиция от ЕС по въпроса за Бирма и не споделя изцяло вижданията на европейците за смъртното наказание.

Втората подчаст на трета глава „Япония, ЕС, иракският въпрос и новите проблеми с Иран” е посветена на диалога между Япония и ЕС по повод иракската война и ядрената криза с Иран. **Въпросът за Ирак** и обвиненията към него за производство на ОМУ и за подкрепата му за международния тероризъм поставят Япония и ЕС пред избор по въпроси, засягащи характера на системата на международните отношения и мястото на международното право. Япония, която изпитва необходимост да съхрани съюза със САЩ в условията на нова севернокорейска криза и няма тесни връзки с иракския режим, подкрепя американската политика. Тя обаче предпочита многостранно решение на кризата със санкцията на ООН. Разцеплението, което кризата предизвиква в ЕС, допринася за разделието в международната общност и мотивира Япония да предприеме дипломатическа офанзива, насочена към важни членове на двата „лагера” в Европае, и да настоява за търсене на консенсус и приемане на резолюция на ООН. Тази политика има малки изгледи за успех поради минималните възможности на Япония да повлияе на европейските си партньори и поради дълбочината на различията във възгледите за средствата, които следва да се употребят за преодоляване на кризата.

И след военната кампания обаче Япония продължава да изпитва нужда от легитимация на войната срещу Ирак и настоява пред

европейските си партньори за търсенето на консенсус по резолюция на Съвета за сигурност. Кризата е неблагоприятен фактор за японо-европейските отношения. Въпреки опитите на Япония да избегне нежеланите последици от американската политика и да подчертае ролята си в Ирак в хуманитарната област и в икономическото възстановяване на страната – модел, съвместим с понятието за „цивилна сила”, Япония се отдалечава от страните-противници на войната в Ирак.

По различен начин се развива диалогът по въпроса за **иранската ядрена програма**, по който двете страни намират принципна общност на интересите и различия със САЩ. Европейските страни и Япония се стремят да поддържат добрия диалог с Иран. Токио чувства зависимост от иранските енергийни ресурси и желае да избегне възможни санкции и конфронтация. С такива цели Токио подкрепя политиката на преговори на ЕС, водена от т. нар. „европейска тройка”, и се ориентира към координация на позициите със съюза.

Изследването на отношенията по иракския и иранския въпрос отново илюстрира влиянието, което американската политика оказва върху японо-европейските отношения. Иракската криза поляризира силно позициите на застъпници и противници и има по-дълбоко отражение върху японо-европейските отношения.

Третата подчаст на трета глава „Регионалната обстановка в Източна Азия, Китай и японо-европейските отношения” разглежда проблемите на *японо-европейския диалог, свързани с възхода на Китай и регионалния динамизъм в Източна Азия*. Основният проблем, който излиза на преден план в двустранните отношения в тази област, е въпросът за отмяната на т. нар. ембарго на ЕС срещу Китай, наложено поради събитията на площад „Тянанмън” през 1989 г. За да се изясни тази проблематика в отношенията Япония-ЕС, се прави кратък преглед на политиката на ЕС към Китай към началото на XXI век и на основните линии на развитие в отношенията на Япония с КНР.

На прага на новото хилядолетие Китай все повече привлича вниманието на ЕС, който търси отношения на стратегическо партньорство с голямата азиатска сила и желае да се възползва от икономическия ѝ потенциал. Сред европейските страни обаче продължава разединението по

въпроса за политиката към Пекин и съревнованието за използване възможностите на китайския пазар. В началото на десетелието китайското настояване за премахване на оръжейното ембарго на ЕС намира подкрепа сред европейските страни, на първо място Франция и Германия, които са и сред основните износители на оръжие за Китай. Известно време дебатът в ЕС по този въпрос се развива, без да засегне японо-европейските отношения. Към 2004 г. обаче съюзът вече прави стъпки към отмяна на ембаргото. Това тласка Япония да обърне повече внимание на тенденциите в китайско-европейските отношения и да възрази срещу премахването на ембаргото заедно със САЩ. Тази политика на Япония ескалира с увеличаването на вероятността за отмяна на ембаргото, с нарастване на безпокойството от китайската отбранителна и военноморска политика и с натрупването на напрежение между Япония и Китай.

Развитието на въпроса за ембаргото на ЕС разкрива няколко явления. *Първо*, Япония има относително слабо въздействие върху европейската политика. Аргументът за опасността от влошаване на евроатлантическите отношения и натискът от Вашингтон обаче са значими фактори за отлагането на отмяната и затова Япония разчита на намесата на съюзника си САЩ. *Второ*, за Япония европейците следват предимно меркантилистка логика в политиката си към Китай. В Токио смятат, че ЕС не разбира добре района и остава слабо заинтересован от неговата сигурност. *Трето*, разминаванията между Япония и ЕС са свързани с различия във възгледите им за политиката към Китай.

Въпросът за ембаргото води до известно осъзнаване на пролуките в японо-европейските отношения. В резултат на това Япония и ЕС договарят създаването на двустранен „стратегически” диалог по въпросите на Източна Азия. Диалогът не означава автоматично сближаване на възгледите, но позволява на Япония да изрази позициите си, а на ЕС – да претендира за по-балансиран подход към източноазиатския регион. ЕС се стреми да докаже, че държи сметка за обстановката на сигурност в Източна Азия и приема ръководни начала за политиката си към региона.

Цялостният преглед на политическия диалог Япония-ЕС през първите години на XXI век показва, че неговият обхват се разширява, но върху развитието на отношенията въздействат и редица ограничителни фактори,

а резултатите от развитието му остават скромни. Очертават се две основни тенденции – традиционните сфери на диалог, които характеризират Япония и ЕС като „цивилни сили”, и „реалистка” сфера, в която неизбежно се усеща влиянието на САЩ.

3. Основни изводи от научното изследване

Научното изследване на основните аспекти, проблеми, различия и съвпадения на ценности и позиции в отношенията между Япония и ЕО/ЕС през годините на последното десетилетие на ХХ в. и началото на ХХІ в. позволява да се направят редица обобщения и научни заключения:

- В началото на 90-те години на ХХ в. в японо-европейските отношения доминират икономическите проблеми. Определящ фактор в отношенията е обстоятелството, че ЕО смята Япония за предизвикателство в икономическо, технологично, индустриално и търговско отношение, а Япония се стреми да не допусне изграждането на затворен европейски пазар. Държавите-членки на ЕО обаче не са единни в позициите си към Токио и това често създава трудности за общата политика спрямо Япония.

- В обстановката на противоречия след края на Студената война Япония и интегрирана Европа се ориентират към институционализация на диалога. Основната цел на дефинираната от ЕК европейска политика е отварянето на японския пазар, но ЕО/ЕС развива и прилага т. нар. “неконфронтационен подход” за решаване на проблемите. Спорни остават част от търговските политики на ЕО/ЕС, които Япония смята за форма на протекционизъм.

- Японо-европейските отношения изпитват особеното влияние на политиката на САЩ. За ЕО/ЕС САЩ са потенциален съюзник и съперник в опитите за отваряне на японския пазар. Към средата на 90-те години обаче Токио и ЕС успяват да обединят усилия срещу някои искания на Вашингтон. Съюзът се противопоставя на американското настояване за измерими резултати в търговските споразумения с Япония.

- В началото на 90-те години политическите отношения остават слабата страна на японо-европейския диалог. В условията на промени след Студената война Япония поема инициативата за заздравяване на

отношенията. Резултат от това е Хагската декларация (1991), която утвърждава политическото партньорство между Япония и ЕО/ЕС в защита на международния мир и сигурност, стабилния и справедлив международен ред и общи либерални ценности.

- Краят на Студената война изправя Япония и Европа пред необходимостта от търсене на нова международна роля и ги ангажира в политически диалог по въпроси на източноазиатската, европейската и глобалната сигурност, в активност в регионални форуми, в кризите на Корейския полуостров и Западните Балкани. В този все още слабо оформен диалог се очертават различаващи се външнополитически възгледи, възможности и приоритети.

- **Задълбоченото изследване на отношенията Япония-ЕО/ЕС през втората половина на 90-те години разкрива нови процеси и теми на сътрудничество, по които могат да се направят следните изводи:**

- *Икономическите отношения* продължават да заемат водещо място в двустранния диалог. Към 1995 г. европейската търговска политика към Япония е силно ориентирана към премахване на т. нар. структурни бариери, смятани за специфични за японския пазар. Постепенно обаче тази политика се насочва към искания за цялостно дерегулиране и по-голяма конкуренция и към опити за проникване на пазара чрез по-кооперативни подходи.

- Върху икономическите отношения оказват влияние процеси, свързани с: постепенно разпространение на идеите за нуждата от дерегулация в Япония в условията на дългосрочни проблеми в японската икономика и искания за реформи от ЕС и САЩ; развитието на т. нар. регулаторен диалог Япония-ЕС и широка институционализация на отношенията; създаването на СТО, снабдена с подобрени механизми за уреждане на спорове, които ЕС използва за решаване на проблемите с Япония; намаляване интензивността на търговския дисбаланс в отношенията; появата на нови конкуренти в автомобилната промишленост и относително намаляване на опасенията от японските производители.

- *В средата на десетилетието* започва обрат в двустранните отношения, в които елементите на конфликт отстъпват или се кнализират чрез двустранни диалози. В този период ЕС не приема подхода на САЩ за

двустранно договаряне с Япония и търси общи интереси с Япония в многостранната рамка на СТО. Това обаче не означава пълно изглаждане на противоречията.

- *В края на десетилетието* влияние върху двустранните икономически отношения оказват *азиатската финансова криза* и *задълбочаването на европейската интеграция в монетарната област*. Кризата увеличава европейските опасения от нарастване на търговския дисбаланс с Япония и засилва призивите на ЕС за дерегулация и на Япония за европейска солидарност с азиатските икономики. Създаването на еврото подтиква Япония да ускори стъпките към интернационализация на йената. Страната издига идеята за координация между йената, еврото и долара, чиято заявена цел е постигане на валутна стабилност, но среща съпротивата на САЩ и на някои фактори в ЕС. С въвеждането на новата европейска валута Япония вижда в ЕС нов важен играч във валутната сфера, което създава предпоставки за търсене на сътрудничество.

- *През втората половина на 90-те години*, въпреки липсата на единна и цялостна парадигма, се наблюдава оформяне на няколко концепции за развитие на политическите отношения между Япония и ЕС. Такава концепция е т. нар. „*кръстосана регионална подкрепа*”. Тя се проявява най-вече в ангажимента на ЕС да помага за решаването на корейския проблем като въпрос за източноазиатската сигурност и в подкрепата на Япония при урежулирането на кризите на Балканите. Идеята се среща остава неясно формулирана в двустранните документи, а зад нея се крият разнопосочните мотиви на страните. Ангажиментите, които Япония и ЕС поемат в европейския и източноазиатския регион, надхвърлят обаче чисто финансовата дипломация и създават възможност за макар и скромно политическо присъствие при урежулирането на двете регионални кризи.

- *В японо-европейския политически диалог* се оформя и идеята за сътрудничество в области, типични за дневния ред на т. нар. „*цивилни сили*” или свързани с изграждането на международни режими и елементи на международния институционален ред. Това направление се проявява в защитата на позиции по глобални въпроси и международни инициативи, които не се подкрепят напълно от САЩ. Тази страна на японо-европейския диалог обаче страда от непоследователните политики на страните, а в

процеса на взаимодействие не се разработва ясно формулирано общо понятие за „разширена” сигурност.

- *Създаването на диалога Азия-Европа (АСЕМ)* оформя интеррегионална рамка за диалога Япония-ЕС и предоставя на Япония възможност да поеме ролята на опосредстващо звено между Азия и ЕС, но Токио среща трудности при канализирането на интересите си чрез АСЕМ. Процесът не оказва решително въздействие върху отношенията Япония-ЕС и поради колебанията на Япония да поеме водаческа роля и изначално заложените противоречия в АСЕМ.

- *През този период Япония и Европа* се намират в процес на преформулиране на международната си роля. В този контекст те продължават да се позовават на концепцията за „тристранното” международно сътрудничество, а в търсенето на по-тесни връзки с ЕС Япония се позовава на необходимостта от уравнивяване на политически асиметричните отношения Япония-Европа-САЩ.

- *Япония използва сътрудничеството си с ЕС* и за търсене на нова международна роля. Пример за това е прилагането на японската концепция за „човешката сигурност” в диалога с ЕС по *въпросите, свързани с Косово и Югоизточна Европа*. Японската активност по време на косовската криза обаче се влияе и от редица други фактори – разбирането за „кръстосаната подкрепа” в отношенията с ЕС, вътрешния дебат за „международния принос” и външнополитическата роля на Япония, глобалните измерения на кризата.

- В японо-европейския диалог през 90-те години присъстват и други *проблеми на регионалния международен ред*. Сред тях особено място заема общият интерес на страните към интегриране на Русия и Китай в международната система.

Системното изследване на процесите в двустранните отношения Япония-ЕС в началото на ХХІ век позволява да се направят следните изводи и заключения:

- *На прага на новия век* в икономическите отношения Япония-ЕС се откроява влиянието на нови фактори и явления. *Първо*, делът на Япония във външната търговия на ЕС относително намалява, а възходът на т. нар. нови икономически сили се превръща в предизвикателство и за Япония, и

за ЕС. *Второ*, между ЕС и Япония се очертава партньорство по въпросите на СТО и в съпротивата срещу някои търговски подходи на САЩ. *Трето*, възходът на глобални проблеми, като енергийните въпроси, проблемите на околната среда и други, създават нова основа за сътрудничество. *Четвърто*, в условията на глобализация и продължаващи икономически проблеми Япония осъзнава нуждата от по-голямо отваряне. От края на 90-те години навлизат европейски инвестиции, особено в секторите, в които се наблюдава по-голяма дерегулация и тенденции за реструктуриране.

- *Важни изводи* за сътрудничеството в икономическата област между двете страни в началото на ХХІ в. са: 1. Водещ канал за урегулиране на противоречията е регулаторният диалог, който се допълва от диалога на бизнес средите; 2. Латентните противоречия не изчезват, тъй като европейците продължават да срещат затруднения на японския пазар, Япония има своите резерви към европейската търговска политика, а регулаторният диалог отдавна се води отвъд „традиционния дневен ред“ на търговските преговори и засяга редица въпроси на вътрешния дневен ред. 3. В неговите рамки ЕС защитава интересите си, свързани с отварянето на японския пазар и широка дерегулация, а Япония се стреми да защити интересите на японските фирми на пазара на ЕС и да решава общи проблеми в отношенията си с държавите-членки на ЕС. 4. Япония и ЕС успяват да постигнат важни двустранни споразумения, чиято цел е поощряване на конкуренцията и редуциране на част от нетарифните търговски прегради.

- *Разширяването на ЕС* с десет нови държави, предимно от Централна и Източна Европа, допринася за превръщането на тези страни в привлекателна база за японските компании, търсещи възможности за намаляване на производствените разходи, и в политико-икономически партньори. Япония обръща внимание на ролята на ЕС като регионален икономически притегателен център и част от общите процеси на регионализация в света, които са от значение за японската търговска стратегия.

- *ЕС е и важен партньор в международен план* при създаването на международни правила, а неговата регулаторна политика може да оказва

влияние върху нормообразуването. Връзките с ЕС трябва да спомагат за утвърждаване на Япония на международната сцена.

- *В СТО и в преговорите за овладяване на криматичните промени* Япония и ЕС намират платформа за утвърждаването си на международната сцена и за защитата на визията за „широк дневен ред”. Япония обаче остава по-колеблива в политиката си спрямо Протокола от Киото и не успява да бъде предводител на мултилатерализма в СТО, където Япония и ЕС се изправят пред възхода на новите икономически сили.

- *В политическата сфера* партньорството Япония-ЕС е поставено на нова основа в началото на десетилетието с приемането на Плана за действие (2001). Основните концепции за развитието на политическото сътрудничество се наследяват от 90-те години, но върху тях се надграждат нови, свързани с идеята за „човешка сигурност”, за сътрудничество с цел неутрализиране негативните страни на глобализацията, за решаване на социалните проблеми и други. В плана се появява и новият дневен ред на борбата с международния тероризъм.

- *Дневният ред на администрацията Буш* навлиза в отношенията Япония-ЕС. Политиката на САЩ в Афганистан се отразява на относително слабо японо-европейските взаимодействия, но ангажиментът към възстановяване на страната и борбата с международния тероризъм попадат в обсега на двустранните им отношения. Много по-дълбоко влияние оказва иракската война. Тя демонстрира разминаването в стратегическите приоритети и ограничените възможности на Япония да въздейства върху европейските страни.

- *Към началото на XXI век* ЕС се ориентира към по-активна политика с цел ангажиране и въвличане в диалог на КНДР. Това привлича вниманието на Япония, която желае ЕС и държавите-членки да имат предвид в своята политика нерешените проблеми в отношенията Пхенянг-Токио. Различията между Япония и ЕС обаче се запазват, тъй като някои европейци трудно могат да видят в КНДР същата заплаха, каквато виждат в Токио. От края на 2002 г. новата криза на Корейския полуостров, неучастието на ЕС в т. нар. шестстранни преговори по корейския въпрос и относително ниският приоритет на КНДР във външната политика на ЕС намаляват „полезността” на ЕС за Япония. ЕС остава вторичен фактор,

резервен партньор, който не участва в стратегическото уравнение на полуострова, но Япония активно търси европейска подкрепа по въпроса за човешките права.

- *Елементът на „кръстосана регионална подкрепа“* в японската политика към региона на Балканите се запазва, но се модифицира. Японската помощ за балканските страни вече трябва да е в услуга на японските концепции за налагане на мира и да създаде предпоставки за добрите връзки с региона в светлината на перспективите за присъединяването му към ЕС в бъдеще. Япония обаче очаква тези усилия да се оправдаят с по-ясен ангажимент на ЕС в Азия.

- *Сътрудничеството по глобални въпроси* и в подкрепа на мултилатерализма понася удари по време на иракската криза. Въпреки това Япония, ЕС и отделни негови членове развиват дейност в областта на урегулирането на кризи или в подкрепа на международни режими и договори, особено в сферата на неразпространението на ОМУ. Това сътрудничество продължава да е белязано от двусмисленост от двете страни, които не винаги желаят директно да се противопоставят на САЩ.

- *В началото на XXI век се наблюдава появата на „китайски“ фактор* в двустранните отношения. Появата му затвърждава японското убеждение за една меркантилистки настроена Европа, чиито връзки с Азия остават неукрепени. Това е стимул за създаването на форма на двустранни стратегически консултации по въпросите на Източна Азия. Въпросът за Китай и иракската криза се оказват основните поляризиращи събития, които оказват влияние върху отношенията ЕС-Япония.

- *Японо-европейските отношения в началото на XXI в.* показват, че двустранният диалог е все още слабо развит и страда от пропуснати възможности и „хроничен дефицит“, а амбициите в Плана за действие не се осъществяват. Японската външна политика се фокусира върху съюза със САЩ и обстановката на сигурност в Източна Азия, а присъствието на ЕС по въпросите на сигурността в Източна Азия остава слабо осезаемо.

- *В политическия диалог в началото на XXI век* има определящо значение имат най-актуалните въпроси на международния дневен ред. В диалога рядко присъстват чисто двустранни политически проблеми. Това може да се възприеме като израз на слабост на политически отношения. В

началото на XXI век политическият дневен ред е с глобални измерения, което показва, че основното поле на взаимодействие е международната политическа сцена, на която се срещат подходите на Япония, ЕС и неговите държави-членки.

- *В литературата* се поставя въпросът за реалното значение на обявеното от ЕС и Япония стратегическо партньорство. То среща трудности, тъй като двете страни не успяват да намерят солидна геополитическа или стратегическа основа, на която да го развият. Такава основа може да бъде т. нар. мултилатерализъм, но в това отношение съществуват колебания и понякога неспособност или нежелание на страните да преодоляват съпротивата на САЩ. Върху развитието на стратегическо партньорство оказва влияние и състоянието на връзките между Япония и водещите страни от ЕС.

- С навлизането във втората половина на първото десетилетие от XXI век в японо-европейските отношения се появяват нови тенденции и фактори. Възниква нов японски интерес към развитие на отношения с НАТО и към икономическите отношения с ЕС. Очертават се предпоставки за развитие на отношенията в нови региони (централноазиатското пространство, черноморския регион), по глобални въпроси като неразпространението на ядрените оръжия, климатичните и енергийните проблеми и техните стратегически измерения. Влияние върху отношенията оказват и тенденциите на източноазиатски регионализъм, които не остават незабелязана в ЕС. Тези тенденции се развиват в условията на колебания на страните дали да следват модела на „цивилните сили” в международните си отношения.

- Бъдещето на японо-европейските отношения ще се определя от нарастващите предизвикателства, които новите икономически сили поставят пред Япония и ЕС, от нарастването на глобалната взаимозависимост и взаимните влияния между пазарите, от намаляването на световните суровини и нарастващата конкуренция, от новите проблеми на международните икономически отношения и проблемите на двете икономики.

- В политическата област регионалните и глобалните предизвикателства ще продължат да присъстват в двустранния диалог.

Досегашните концепции вероятно няма да изчезнат, но ще се модифицират. Отношенията с ЕС ще зависят от степента на маневреност на японската външна политика, от желанието ѝ да поддържа тясната обвързаност със САЩ, от отговора на ЕС и Япония на възхода на Китай, търсенето на нови полета за изява при свиващата се дипломатическа роля (особено на Япония) на фона на нарастващото влияние на нововъзникващите глобални сили в свят на мултиполярност и от възможностите за използване на връзката Япония-ЕС за минимизиране на глобалните предизвикателства.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. Научен принос е анализиратото и задълбоченото изследване в цялост на паралелното развитие на икономическите и политическите отношения между Япония и ЕС в разглеждания период, на съществуващите проблеми в тези отношения и влиянието им върху развитието на двустранния диалог за всеки отделен период от съвременната история на двустранните отношения, както и разработването на проблемите в икономическия диалог в периода 2000-2006 г., който е по-слабо изследван.

2. Научен принос е анализът и оценката на съществуващите и новоразработени тези и концепции на Япония и на ЕО/ЕС за политиката на отношения и сътрудничество в разумни граници, както и на полемиката между изследователи и съвременници по възникналите и възникващи проблеми на икономическите и политическите проблеми на двустранния диалог и на границите на възможното сътрудничество.

3. Пряко свързан с гореказаното е приносът на изследването, постигнат при анализа на отношенията в светлината на тенденциите в японската външна политика и политиката на ЕС в Азия и посредством концепции, използвани поотделно за външната политика на Япония и на ЕС, които са сравнително по-малко познати в България. Принос на дисертацията е систематизирането на основни модели, формули и концепции, свързани с развитието на отношенията, включително на идеите за японския „международен принос“, „човешката сигурност“, „кръстосаната регионална подкрепа“, „цивилната сила“ и алтернативните концепции за сигурността в отношенията.

4. Благодарение на възприетия подход на разглеждане на няколко равнища на взаимодействие – Япония-държави-членки, Япония-ЕС, Япония и ЕС в интеррегионалния диалог, Япония и ЕС в рамките на международни форуми, в труда се постига задълбочен и всеобхватен анализ и на недостатъчно изследвани страни от двустранните отношения Япония-ЕС, разкрива се динамиката на тези отношения и широкият дневен ред, по който се води дебат.

5. Научен принос на изследването е задълбоченото анализиране на ролята на ЕС в рамките на т. нар. външен натиск върху Япония за пазарно отваряне, на развитието на основни спорове в търговската и икономическата сфера, както и на ролята на Япония и ЕС в рамките на механизмите и системата на СТО.

6. Принос е натрупването на доказателства и факти за отношенията в т. нар. триада САЩ-Япония-Западна Европа, както и доказателствата за съвпаденията на цели и интереси между ЕС и Япония, които понякога водят до противопоставяне на американската политика. В същото време се разкриват с нови факти и възможностите на САЩ за влияние и върху отношенията Япония-ЕС.

7. Благодарение на систематизирането на известни и малко известни факти, свързани с регионалните проблеми в политическия диалог на двете страни, както и с влиянието на големи въпроси от областта на международната сигурност върху отношенията ЕС-Япония (войната в Афганистан и международния тероризъм, насоките в американската политика, войната в Ирак, неразпространението на ядрени оръжия и ОМУ, севернокорейския и иранския въпрос, промените в Източна Азия и други), се постига принос към съвременната история на международните отношения.

8. На основата на събраните факти и направения анализ на японо-европейския диалог се правят изводи, които са основание за преоценка и преосмисляне на изразените в литературата тези за хроничната слабост на двустранните отношения, както и на възгледите за периода след края на Студената война като период на възможности за ново японо-европейско сътрудничество. Представената в дисертация полемика между изследователи от различен национален произход и заемането на лична позиция по проблемите доказват фактическото участие на научния труд в този дебат, което също е принос на изследването.

ПУБЛИКАЦИИ

1. *Провалът на европейското единство: японо-европейските отношения и иракската криза (края на 2002 г. – началото на 2003 г.)*, В: *XVII Кюстендилски четения 2010*, Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски”, Регионален исторически музей – Кюстендил, 2012, (електронен адрес: <http://lib.sudigital.org/record/18934/files/SUDGTL-BOOK-2012-034.pdf>).

2. *Визията за „Източноазиатска общност” и политиката на правителството на Юкио Хатояма в Източна Азия*, В: *Исторически преглед*, год. 68, кн. 3-4, 2011.

3. *Японската външна политика по време на косовската криза и отношенията между Япония и ЕС (1999-2000)*, *Докторантски диалози - есен 2011*, Исторически факултет, Св. „Климент Охридски” (под печат).

4. *Transatlantic Convergence and Divergence*, In: *A Different View*, Issue 25, January 2009, IAPSS, Ljubljana (електронен адрес: <http://www.iapss.org/projects/old-projects/a-different-view/archive>).